

Štúrův traktát *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft*: česká stopa a její autorské souvislosti

Ivo Pospíšil

V zevrubné studii Vincenta Šabíka *Slovanstvo a svet budúcnosti – k Štúrovým štátnopolitickým koncepciám* (Slovenské pohľady 2015, č. 10, s. 7-17) u příležitosti 200. výročí narození slovenského velikána je o prvním vydání originálu známého spisu jen matná poznámka na s. 10, a to v tom smyslu, že v slovenských pracích se toto vydání v němčině z roku 1931 jen eviduje, ale o původci a dalším se neříká zhora nic. Přitom je toto vydání vsutku vědecké, originál je vydán s českými kritickými poznámkami, jež se ovšem také týkají dalších osudů spisu včetně dvou ruských překladů. Důvod této zjevné kritické ignorace této edice je mi neznám, zvláště když první slovenský překlad pořízený z německého originálu je až z roku 1993: že to nikoho v případě takové osobnosti slovenských dějin nezarazilo, je více než podivné, ale příčiny tohoto jevu ponechám na slovenských odbornících. Nicméně právě proto jsem si dovolil připojit k tomuto článku toto své pojednání vycházející z mých studií a jedné knihy, které postupně vycházely v průběhu posledních 14 let.¹

---

¹ *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* Ludovíta Štúra, edice Josefa Jiráska, Wollmanovy Slavismy a antislavismy za jara národů a jejich přesahy. In: Zrkadlenie/Zrcadlení. Česko-slovenská revue 2006, č. 4, s. 34-44. K civilizační roli Ruska a SSSR: Vasilij A. Žukovskij – Ludovít Štúr, Břetislav Palkovský. In: Areál Ruska ve světle historických výročí (1709, 1812, 1941, 1991): jazyk – literatura – dějiny kultury. Eds: Ivo Pospíšil, Josef Šaur. Masarykova univerzita, Brno 2012, s. 139-156. ISBN 978-80-210-5904-7. Kontaktologická studie o vlivném Rusovi a štúrovské souvislosti (Miroslav Daniš, Vladimír Matula: M. F. Rajeuskij a Slováci v 19. storočí. Katedra všeobecných dejín, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava 2014. ISBN 978-80-8127 097-0.). Slavica Litteraria 17, 2014, 1, s. 276-283. ISSN1212-1509. Slavismy a antislavismy za jara národů Franka Wollmana: analýzy a přesahy. Slavica Litteraria, X 9, 2006, s. 85-93. *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* Ludovíta Štúra, edice Josefa Jiráska, Wollmanovy Slavismy a antislavismy za jara národů a jejich přesahy. In: Zrkadlenie/Zrcadlení. Česko-slovenská revue 2006, č. 4, s. 34-44.

Prvním editorem originálu tohoto Štúrova spisu *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft, Botschaft eines Slowaken vom Jahre 1855 an alle slawischen Völker* byl český rusista a slovakista Josef Jirásek (1884-1972),² člen Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě, kde v meziválečném období žil a působil, později spojený s Prahou a Brnem. Bylo by jistě zajímavé pojednat v jiné souvislosti o této osobnosti, neboť souvisí se Slovanstvem, Ruskem, ale i se Slovenskem. Bratislavská edice Josefa Jiráska³ je v mnoha ohledech pozoruhodná. Jednak tím, že vyšla jako druhý svazek edice *Prameny Učené společnosti Šafaříkovy* v Bratislavě, nositelce prvorepublikového čechoslovakismu a českého vlivu v slovenské metropoli, jednak tím, že edici kromě J. F. Babora a O. Sommera pořádal Albert Pražák.⁴ Kromě Ministerstva národní osvěty a Ministerstva zahraničních věcí jsou adresáty Jiráskových díků kromě A. Pražáka také V. A. Francev, druhdy profesor ruské Varšavské univerzity, později Univerzity Karlovy, jenž svou knihovnu věnoval knihovně Slovanského semináře Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, R. Holinka a Š. Krčméry (a ovšem, jak to tak bývá, autorova manželka Blažena). To jsou věci nedůležité jen zdánlivě, neboť ukazují na motivační podloží edice a také

---

² V. Franta – I. Pospíšil: Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova. Seminář filologicko-areálových studií, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, ediční série: Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 2, editor série: Ivo Pospíšil. Autor části Souvislosti brněnské rusistiky a Josef Jirásek, s. 6-32, Josef Jirásek jako rusista, s. 33-67, a Josef Jirásek jako slovakista, s. 68-90. Edice knihovnicka.cz, Tribun EU, Brno 2009, ISBN 978-80-7399-892-9.

³ Ludovít Štúr: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti*. Na základě německého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, Bratislava 1931.

⁴ Jeho vztah k Slovensku viz: Ivo Pospíšil – Miloš Zelenka: Literární historik Albert Pražák (Paměti jako poetika povinnosti a deziluze). In: Albert Pražák: *Politika a revoluce. Paměti*. Eds: Miloš Zelenka – Stanislav Kokoška. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Výzkumné centrum pro dějiny vědy AV ČR, Academia, Praha 2004, s. 163-190, partie I. Pospíšila na ss. 177-190.

na to, jaký význam jí byl tehdy přikládán.

První originální vydání známého Štúrova spisu je opravdu parádním Jiráskovým dílem.⁵ Jirásek především pochybuje o autenticitě ruských vydání V. Lamanského (1867) a K. J. Grotta a T. D. Florinského (1909): „Pokud se týče překladu a obsahu, vzbudilo dílo po vydání druhého překladu mnoho pochybností. Především byly nápadné značné rozdíly mezi oběma překlady. Druhé vydání pozměňuje totiž nejen na některých místech smysl slovný i větný, avšak doplňuje první vydání i řadou přidaných vět, a to někde i takových, jimiž se Štúrova příchyllost k carismu ještě zdůrazňuje.“⁶ Na druhé straně se nedomnívá, že Štúrovo dílo je falzum a vyvozuje je zcela přirozeně z dobových poměrů a idejí evropských, francouzských, rakouských, německých i anglických. Současně si je Jirásek cení zejména proto, že Štúr je tu metodologicky důsledný: carskou autokracii navrhuje pro všechny Slovany bez výjimky: „Přiznati však nutno Štúrovi, že je v této knize důsledný, neboť navrhuje absolutismus pro všechny Slovany bez rozdílu. Kolik jich bylo u nás, kteří jej obhajovali pouze pro Rusko a doma byli zastánci parlamentarismu! Štúr činil závěr ze dvou základních předpokladů, a to 1. na Západě přivedl slovanský demokratismus Slovany k záhubě, 2. na Východě pak absolutismus slovanský národ k sjednocení a vytvoření velké slovanské říše. 3. Ergo,

---

⁵ Ludovít Štúr: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti*. Na základě německého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, Bratislava 1931.

⁶ Ludovít Štúr: *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti*. Na základě německého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, Bratislava 1931, s. 3-4. První slovenský překlad Adama Bžocha je z roku 1993: L. Štúr: *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, Slovak Institute for International Studies, Bratislava.

přidržíme se principu druhého, chceme-li Slované pro jejich nesvornost a separatistické choutky zachránit. Proti tomu lze uvést: tzv. demokratismus slovanský nebyl demokratismem, jak jej chápeme my ale de facto absolutismem; lid sám měl na politickém rozhodování velmi málo účasti. Pokud se týče Ruska, je sice pravda, že se národ ruský dovedl podrobiti ideji státu, že panovníci dovedli šťastnou rukou vytvořit velkou, mocnou říši, avšak poměry byly sotva tak jednoduché, aby se dějiny Slovanů daly uvést na toto jednoduché schéma. Což málo zahynulo také jiných národů, např. germánských: Gótů, Vandalů, Herulů a Langobardů? Konečně nutno mít na mysli při vzniku a vývoji státu také poměry církevně-náboženské, národní, klimatické atd. Štúr je přesvědčen, že podmínkou řádného státu je mravní kvalita občanů; Štúr klade důraz zejména na obětavost. Mám za to, že právě demokracie vyžaduje ve zvýšené míře těchto mravních kvalit a občanských ctností; rozhodně daleko více než při absolutismu. Velmi důležitou věcí pro poznání L. Štúra je otázka, z jakých čerpal pramenů. Pokud jsem je poznal, uvedl jsem je v poznámkách, a to pokud možná doslovným citátem. Mám za to, že tato konfrontace je nejjistější a nejpřesvědčivější. Obtíž právě při vyhledávání pramenů však spočívá v tom, že L. Štúr skoro nikde necituje, často ani tam, kde je formálně i věcně závislý. Jak velký to rozdíl od Šafaříka! L. Štúr vychází při své práci ze tří základních otázek, a to: 1. Jak se nám jeví Slované v minulosti, jaké mají chyby a přednosti a možno-li z toho usuzovat, že mají ve světové historii nějaké poslání. 2. Otázka tato vede ještě k širšímu tématu: jaké základní ideje a cíl projevuje historie lidstva

vůbec v řadě první, Západ a Východ v řadě druhé a čím je posléze odlišný svět slovanský od ostatního světa neslovanského. 3. Jak možno po vysvětlení otázek předchozích dosáhnouti politického osvobození Slovanů. To je vlastně konečný účel jeho práce. Tím kniha stává se politickou.“⁷ To je v kostce Jiráskovo hutné chápání knihy a jeho pregnanční závěry a zhodnocení její struktury.

Štúr ve své německy psané knize klade proti sobě Západ a Východ a na Západě nachází dost různých vad, zejména nestabilitu a neustálé násilné změny (citujeme přesně podle Jiráskovy edice, tedy s původním pravopisem): „In politischer Beziehung stürzt der Westen aus absoluten Monarchien in konstitutionelle Staaten, aus diesen wieder in politische und zuletzt in sociale und communistische Republiken, wo dann Alles mit Auflösung der Menschheit und Vernichtung jeder Menschlichkeit endet. Diese Überstürzen hat noch das Fatale an sich, daß der Westen einmal in diesen Strudel der Bewegung dahingerissen, in demselben nicht aufzuhalten ist. Das ist kein Halt und keine Ruhe, hier will alles vorwärts, hier drängt alles, hier pocht alles, hier erblickt alles das endliche, ersehnte Glück – im Verderben! Revolutionen auf Revolutionen werden da folgen und nach einer jeden, werden die Völker des Westens schlechter daran sein, als früher. Die nachkommenden Generationen werden immer toller und schlechter, sie leben schon in dieser Luft, sie schöpfen aus ihr ihre Nahrung; die Erziehung trägt das Gepräge des westlichen Zeitgeistes; ist schlaff,

---

⁷ Ludovít Štúr: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti. Na základě německého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, Bratislava 1931, s. 7-8.

matt, entsagend aus Grundsatz jeder Strenge; Verweichlichung, Genuß, Üppigkeit, tritt immer mehr an die Stelle der alten Entbehrung, des Ernstes, der alten Thatkraft: rollen also mögen die Räder des Wagens fort, denn umzukehren sind sie nicht, rollen mögen sie mit den Geschlechtern des Westens, bis nicht ein mächtiger Arm am Abgrunde si aufhält.“⁸

Naopak u Rusů vidí přichylnost k carovi a jeho autokracii: „In Rußland hängt das Volk an seinem Gosudarj, dem Cären, mit unendlicher Liebe und Begeisterung, erweist ihm jeden Achtung und Ehrfurcht, die auch zum Besten des Ganzes fortbestehen und sich immerfort in dieser Innigkeit und Frische erhalten möge, unterordnet sich unter die Gebote der Cäre mit Freuden in der Übersetzung, seine Cäre könnten unmöglich Böses für das Volk anstreben, bringt bereitwillig selbst die größten Opfer dar, doch in allem diesen findet kein Verständiger einen serwilen Zug.“⁹

Štúrovo plédování pro ruštinu jako jediný spisovný jazyk slovanský je tu příznačné: „Alle die slawischen Literaturen mit Ausnahme der russischen sind auf kleinere Stämme u. folglich kleine Gebiete beschränkt, demzufolge könnte in der Wahl der allgemeinen slawischen Literatur-Sprache nur die Frage zwischen der altslawischen Sprache u. der russischen Sprache entstehen.“ Tu má ovšem moderní ruština oproti staroslověnině jasné výhody.

F. Wollman ve své knize Slavismy a antislavismy za jara národů

---

⁸ Ludovít Štúr: Das Slawenthum und die Welt der Zukunft. Slovanstvo a svět budoucnosti. Na základě německého rukopisu vydal v původním znění, s kritickými poznámkami a úvodem Dr. Josef Jirásek. Nákladem Učené společnosti Šafaříkovy v Bratislavě vytiskla Státní tiskárna v Praze, Bratislava 1931, s. 132-133.

⁹ Tamtéž, s. 149.

(1968) zcela zřejmě Štúra kritizuje, ale není to kritika zdrcující, i když je ostrá. Kdyby si Wollman myslel, že Štúrův spis je plytký paskvil, jistě by mu nevěnoval tolik místa a v kapitole o „bratuškách“ by tak nedominoval: ta je v podstatě celá takřka výlučně o Štúrovi a jeho rusofilském díle. Důvody, proč tento Štúr u nás za doby socialismu nevycházet, jsou Wollmanovi zřejmé (kritika marxismu, i když je to vlastně pár řádků) a sám tuto kritiku vlastně dotváří nekompromisními komentáři k tématu Marx, Engels a Slované. Především Wollman hledá, nachází a poněkud démonizuje hlavního Štúrova inspirátora. Když srovnává Štúra s Gercenem, zjišťuje, že silný vliv na něho musel mít Michail Fjodorovič Rajevskij (zemřel 1884), církevní činitel, k němuž se dnes Rusové zase pokorně vracejí. Především to byl úspěšný neoficiální diplomat a citlivý propagátor carismu v zahraničí, sugestivní šířitel pravoslaví: působil jako kněz při pravoslavných chrámech ve Stockholmu a zejména ve Vídni, kde působil celkem 42 let: „Rajevskij byl nejlepší přítel a svědce Štúrův. Neboť on mu ukázal, jaká je v pravoslaví mystická síla. Štúr sice tvrdil, že křesťanství je věčným protestem proti utlačování, ale neviděl, že všechny velké křesťanské církve vytvořily systémy, jež se sobě podobají tím, že křesťanství se stalo nástrojem třídního útlaku. A pravoslaví bylo v tom nejrafinovanější, protože myšlenku, že všichni lidé jsou dětmi božími, popřelo svým césaropapismem, pojetím samoděržavce jako nejvyšší hlavy nejen státu, ale i církve, zničilo živé síly lidového odporu, podporované mravním chápáním křesťanského odkazu.“¹⁰

---

¹⁰ F. Wollman: Slavismy a antislavismy za jara národů, Praha 1968, s. 391.

Štúr musí ve svém výkladu především popřít šanci Poláků být místo Rusů takovým vůdcem Slovanstva (v Polsku idea panslavismu začala, nikoli u obrozenských Čechů) a to je vůbec nejobtížnější, nicméně i s tím se Štúr vypořádal tak, že Poláci si podle něho jako národ vystačí sami – jako červená nit se Štúrovým spisem vine polemika s Gercenem a Havlíčkem. Ani Štúr však nemůže být vždy důsledný: to, co Rusům vytýká, je ovšem nevolnictví. Wollman také správně upozorňuje, že Štúrův spis vznikl jindy, než soudil Pypin (podle V. N. Korableva to bylo v letech 1854-55: je tu zmínka o Ludvíku Napoleonovi jako o prezidentovi): z toho vyplývá, že *Das Slawenthum* vznikalo postupně navrstvováním, přičemž ta podstatná vrstva se rodí před Krymskou válkou, která možnosti Ruska podlomila. To, co Wollman jako kritický duch Štúrovi nejvíce vyčítá, je jeho pravoslavné vidění slovanských dějin, zejména husitství jako svérázného návratu k ortodoxii (To, že husitství vzniká v lůně všeobecné církve, je zřejmé, ale nelze na druhé straně nevidět ani popírat východní prameny herezí, z nichž se rodilo a jimiž se hlubinně inspirovalo a které procházely ortodoxními teritorii).

Tu se také rodí to podstatné, o čem Wollman přímo nepíše, ale co je snad nejdůležitějším potenciálním přesahem Štúrova spisu, totiž na linii pozdního slavjanofila, kataklyzmatického lyrika F. I. Tjutčeva (jeho dipolomatická kariéra a přichylnost k carismu, stejně jako jeho báseň Ruská geografie, kde se hranice Ruského impéria kladou mezi řeky Ganges, Nil a Labe, je notoricky známa), Nikolaje Jakovleviče Danilevského (1822-1885) jako autora Ruska a Evropy a T. G.

Masaryka, jenž mu stejně nazvaným německy psaným spisem odpověděl a ovšem Josefa Holečka s jeho dílem publicistickým i prozaickým.

Ať už si o tomto Štúrově díle a jeho ideji myslíme cokoliv, nelze mu upřít tuto inspirativní sílu: stal se objektem adorací, ale více kritického posuzování, polemického vystoupení, které samo o sobě již bylo a je hodnou. Wollmanovi je cizí jeho kladení Západu a Východu proti sobě, když podle něho měly společnou mediteránní kolébku. I když se Wollman ve svých *Slavismech a antislavismech* nutí zakrývat marxistickým dekórem, ve skutečnosti je k marxismu a jeho aplikaci velmi kritický (negativní postoj klasiků marxismu k emancipaci Slovanů), ovšem stejně jako k Štúrově idealizaci Ruska. Wollman tu možná nedocenil Štúrovu strategii, která vycházela z jeho ruských učitelů: typicky ruské poučování moci (ruku v ruce se snahou o sjednocení Slovanů pod ruským carem a ruštinou šlo zrušení nevolnictví).

Problém *Slovanstva a světa budoucnosti* podaný Štúrem tak sugestivně a krajně zůstává dodnes provokující „prokletou otázkou“ dnešní Evropy, i když to tak nemusí každému tak připadat. Téma Slované a Evropská unie (někteří Slované jsou již uvnitř, jiní čekají u vstupní brány, jiní se do EU asi nikdy nedostanou) je klíčové pro utváření komplexní architektury nové Evropy, i když si to dnes málokdo uvědomuje – tváří v tvář jiným globálním hrozbám evropským a světovým. Štúr tuto otázku formuloval polemicky, s krajností vlastní zoufalému člověku, který ztratil dosavadní opory tísněn z jedné strany

agresí velkých neslovanských národů, z druhé novými ideovými proudy spojenými s otázkou sociální. Pravoslavný mýtus oběti mohl mu být řešením. Význam jeho spisu však není ani tak v tom, k čemu aktuálně dochází a co radí, k čemu ve svém listě vyzývá všechny slovanské národy, jako v tom, že toto bolestné a osudové téma takto radikálně otevřel, že do něho řízl svým ostrým skalpelem nelítostně, že obnažil řadu dějinných alternativ, že se právě tímto dílem – mnohem více než jinými, které byly přece jen uzavřeny areálem střední Evropy, Uherska a slovenského národa – stal, byť post mortem, s konečnou platností osobností evropské a světové dimenze, která skrze problémy jednoho národního clusteru řešila věci evropské. Tím jako by anticipoval tezi T. G. Masaryka, že z našich otázek je třeba učinit otázky světové, v konkrétním případě lokálním najít věci totální a v konkrétních rysech odhalit rysy obecné, světové, všelidské. Zde Josef Jirásek skvěle spojil svoje rusistické a slovakistické zájmy.¹¹

Jinak řečeno: Bez znalosti německého originálu nelze Štúrovo dílo dobře poznat ani je interpretovat, zejména ve vztahu k dvěma ruským překladům: pokud se slovenský překlad pořizuje nyní z některého z nich, je nezbytné jej doprovodit takovým komentářem, zvláště když se na propagačním letáčku tam nesprávně tvrdí, že byl

---

¹¹ Viz jeho práci J. Jirásek: Slovensko na rozcestí 1918-1938. Tiskové a nakladatelské podniky „Zář“ v Brně 1947. V textu je využito pasáží z mých částí knihy napsané s mým doktorandem, nyní doktorem Vladimírem Frantou: Josef Jirásek jako rusista, slovakista a umělec slova. Seminář filologicko-areálových studií, Ústav slavistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, ediční série: Brněnské texty z filologicko-areálových studií, sv. 2, editor série: Ivo Pospíšil. Autor části Souvislosti brněnské rusistiky a Josef Jirásek, s. 6-32, Josef Jirásek jako rusista, s. 33-67, a Josef Jirásek jako slovakista, s. 68-90. Edice knihovnicka.cz, Tribun EU, Brno 2009, ISBN 978-80-7399-892-9.

pořízen z ruského originálu.¹² Jak ruští překladatelé se Štúrovým německým traktátem zacházeli, najdeme právě v Jiráskovi. Jak je to důležité, uvidíme zřetelněji, když si uvědomíme, že jde o dílo, jímž Štúr přesáhl slovenské dimenze a ve své utopické vizi, jakkoli odmítané, stal se evropským jevem.

---

¹² Slovanstvo a svet budúcnost. Posolstvo Slovanov z brehov Dunaja od Velislava Ludevíta Štúra. Z ruského originálu preložila Helena Tišková, manažer vydania a autor fotografií Miloš Zverina, linoryt a maľba Eva Kozlová. Nitrava, Nitra 2015, ISBN 978-80-971290-4-0.